

(इंग्रजीत टंकलिखित केलेल्या न्यायनिर्णयाचे मराठी भाषांतर)

2023-1-SCR-507

मुख्य अभियंता, जलसंपदा विभाग आणि इतर

विरुद्ध

रतन इंडिया पॉवर लिमिटेडने मार्फत संचालक आणि इतर.

(दिवाणी अपील क्रमांक - ८५५०/२०२२)

१३ जानेवारी २०२३,

[न्यायमूर्ती - एस. रवींद्र भट आणि न्यायमूर्ती - पामिदिघनतम श्री नरसिम्हा]

करार: करारामध्ये प्रवेश करण्याच्या तारखेस पक्षांचे हक्क आणि दायित्व स्पष्ट झाली आहेत-तात्काळ प्रकरणात, अपीलकर्ता आणि उत्तरवादी क्रमांक १ ने दिनांकित २२.०५.२०१२ करार केला ज्यामध्ये स्पष्टपणे म्हटले आहे की उत्तरवादी क्रमांक १ सिंचन पुनर्संचयित शुल्कासाठी प्रति हेक्टर रु. १,००,००० रक्कम देईल त्याच दिवशी, उत्तरवादी क्रमांक १ ने एक वचनबद्धता देखील दिली की ते एका विशिष्ट कालावधीत निर्धारित रक्कम देईल -त्यामुळे, अगदी सुरुवातीपासूनच, म्हणजे मंजूरी आदेशात, मागणी करणे सूचना आणि त्याच्या सर्व पत्रांमध्ये, अपीलकर्त्याने सिंचन पुनर्संचयित शुल्क म्हणून प्रति हेक्टर रु. १,००,००० ची रक्कम निश्चित केली होती-खरे तर, ही सर्व संप्रेषणे दिनांकित २२.०५.२०१२ करारात समाविष्ट केली जातात.अशा प्रकारे, जेव्हा उत्तरवादी क्रमांक १ ने

स्वतः त्याच करारावर स्वाक्षरी करण्यास सहमती दर्शविली होती, तेव्हा ₹१ रुपयांच्या शुल्काला आव्हान देणे न्याय्य ठरले नाही-करारावर स्वाक्षरी करणे आणि वचनपत्र जारी करणे हे उत्तरवादी क्रमांक १ ला सिंचन पुनर्संचयित शुल्क म्हणून ₹१ च्या शुल्काला आव्हान देण्यास प्रतिरोध करणे करेल-तसेच विभेदकारी वागणूक वागणुकीच्या पैलूवर, सरकारने वाजवी आणि पुरेसे स्पष्टीकरण दिले.

अपीलाला परवानगी देताना न्यायालयाने असे अधिनिर्णित केले कि -

१. तत्वतः मंजूरी देण्याच्या तारखेस प्रचलित असलेला दर जी उत्तरवादी क्रमांक १ नियंत्रित करेल हा युक्तिवाद स्वीकारार्ह नाही. करारामध्ये प्रवेश करण्याच्या तारखेला पक्षांचे अधिकार आणि दायित्वे स्पष्ट केली जातात, जी २२.०५.२०१२ आहे. त्यामुळे, २२.०५.२०१२ वर प्रचलित असलेला दर पक्षांवर नियंत्रण ठेवेल. [परिच्छेद १८] [५१४-एच; ५१५-ए]

२. भेदक उपचारांच्या पैलूवर उत्तरवादी क्रमांक १ ने आरोप केला आहे की इतर आठ कंपन्यांच्या तुलनेत भेदभाव केला गेला आहे.हा आरोप सरकारने फेटाळला आहे आणि त्यांनी या न्यायालयासमोर दाखल केलेल्या प्रत्युत्तरात आणि उच्च न्यायालयासमोर दाखल केलेल्या प्रतिवादात आणि प्रत्युत्तरादाखलही हा पैलू स्पष्ट केला आहे.या नोंदींचा संदर्भ देऊन, जास्तीत जास्त चार वीज उत्पादकांच्या बाबतीत, त्यांच्या बाजूने देण्यात आलेली तत्वतः मंजूरीच रद्द करण्यात आली आहे कारण ते अपीलकर्त्यांशी केलेला करार अंमलात आणण्यात अपयशी ठरले होते.केंद्र सरकारच्या एका उपक्रमाला सूट देण्यात

आली होती कारण या कंपनीने उत्पादित केलेली वीज सार्वजनिक फायद्यासाठी वापरली जाणार होती.

२२.०९.२००८ वर करार झाल्यापासून एका कंपनीकडून रुपये ५०,००० आकारले गेले आणि त्या तारखेपर्यंत प्रचलित दर रु. ५०, ००० प्रति हेक्टर.पुढे, आणखी एका वीज उत्पादकाला सूट देण्यात आली कारण पाणी वळवल्यामुळे सिंचन क्षमतेचे कोणतेही नुकसान झाले नाही.आणखी एका कंपनीकडून रु. ५०,००० प्रति हेक्टर, कारण त्या कंपनीच्या बाजूने वळवले जाणारे पाणी किमान होते आणि सर्वात महत्त्वाचे म्हणजे, ते विशिष्ट क्षेत्र पाण्याची कमतरता असलेले क्षेत्र नव्हते.त्या तुलनेत,१ नंबरचा उत्तरवादी, जेथे पाणी दुर्मिळ संसाधन आहे अशा भागातून मोठ्या प्रमाणात पाणी काढत आहे.हे वाजवी आणि पुरेसे स्पष्टीकरण आहे.[परिच्छेद १९] [५१५-बी-ई]

३.१ या रिट याचिकेत दावा केलेला दिलासा रिट याचिकेतील प्रार्थनेसारखाच आहे, ज्याचा निकाल २२.११.२०१२ वर लावण्यात आला होता.त्या कार्यवाहीतही, उत्तरवादी क्रमांक १ ने अशाच प्रकारचे युक्तिवाद केले होते.राज्याने त्यांना विरोध करत असा युक्तिवाद केला की पक्षांमध्ये एक करार अस्तित्वात आहे ज्याने सिंचन पुनर्संचयित शुल्क म्हणून रु. १,००,००० ची रक्कम निश्चित केली आहे आणि या करारानुसार, उत्तरवादी क्रमांक १ ने एक प्रतिज्ञापत्र देखील जारी केले होते.[परिच्छेद २०] [५१५-एफ-जी]

३.२ उच्च न्यायालयाने केवळ संबंधित प्राधिकरणाला उत्तरवादी क्रमांक १ ने केलेल्या निवेदनावर आठ आठवड्यांच्या कालावधीत निर्णय घेण्याचे निर्देश दिले आणि जर तो उत्तरवादी क्रमांक १ च्या बाजूने निर्णय घेण्यात आला तर उत्तरवादी क्रमांक १ अग्रिम परतावा मिळवण्यासाठी कायद्याने अशा उपाययोजना करू शकतो. उच्च न्यायालयाने दुसरा हप्ता भरण्यास स्थगिती देण्यास परावृत्त केले. उच्च न्यायालयाच्या निर्देशानुसार सरकारने या प्रकरणाचा विचार केला आणि २९.०१.२०१३ वरील निवेदन फेटाळले. या प्रकरणाच्या त्या दृष्टिकोनातून, उच्च न्यायालयाने नवीन रिट याचिकेवर सुनावणी करताना चूक केली, ज्याने प्रभावीपणे मागील याचिकेप्रमाणेच दिलासा दिला. उच्च न्यायालयाने केवळ रिट याचिकेवर सुनावणी करूनच नव्हे, तर कराराबाबतचे आपले मत बदलण्यातही चूक केली. [परिच्छेद २०] [५१७-ए-सी]

दिवाणी अपील न्यायाधिकारक्षेत्र दिवाणी अपील क्रमांक - ८५५०/२०२२.

डब्ल्यू. पी. क्रमांक - ४९६८/२०१५ मध्ये नागपूर येथील मुंबई उच्च न्यायालयाच्या ०५.०५.२०१६ तारखेच्या निकाल आणि आदेशावरून.

अपीलकर्त्याचे वकील - चंदर उदय सिंग, वरिष्ठ वकील, रजत सेहगल, नितीन मिश्रा, श्रीमती मित्तल गुप्ता, अमजद मकबूल.

उत्तरवादीसाठी अधिवक्ता - गोपाल जैन, वरिष्ठ अधिवक्ता, महेश अग्रवाल, ऋषी अग्रवाल, अंकुर सैगल, पारुल शुक्ला, पराग नायक, ई. सी. अग्रवाल, सिद्धार्थ धर्माधिकारी, आदित्य अनिरुद्ध पांडे, भरत बागला, कीर्ती दधीच.

न्यायमूर्ती पामिदिघनतम श्री नरसिम्हा यांनी न्यायालयाचा न्यायनिर्णय दिला -

१. सध्याच्या प्रकरणात आपल्या विचारार्थ जो छोटा प्रश्न उद्भवतो तो कराराचा पक्ष करारावर स्वाक्षरी केल्यानंतर विचारलेल्या रकमेवर प्रश्न विचारण्याचा अधिकार आहे की नाही याच्याशी संबंधित आहे. खटल्याच्या तथ्यांशी जुळवून घेत, आम्ही असे मत मांडले आहे की उत्तरवादी क्रमांक १ ला असे करण्यापासून रोखले गेले आहे कारण अपीलकर्त्याने आपल्या सर्व पत्रव्यवहारांमध्ये सिंचन पुनर्संचयित शुल्क म्हणून रु . १,००,००० ची रक्कम मागितली होती, म्हणजे औद्योगिक वापरासाठी पाणी वळवण्याचा विचार, जे पूर्वी सिंचनाच्या उद्देशाने राखून ठेवण्यात आले होते. पक्षांमध्ये झालेल्या करारातही तितकीच रक्कम निश्चित करण्यात आली होती. खरे तर, उत्तरवादी क्रमांक १ ने करारावर स्वाक्षरी करण्याच्या तारखेला वचनपत्र जारी करून मोबदला देण्यास सहमती दर्शवली. कोणत्याही परिस्थितीत, सिंचन पुनर्संचयनाचे शुल्क कमी करण्याशी संबंधित या कंत्राटी वादाला पक्षकारांनी मुंबई उच्च न्यायालयासमोर पूर्वीच्या रिट याचिकेत आव्हान दिले होते आणि उच्च न्यायालयाने त्याच्या दिनांक २२ .११.२०१२ च्या आदेशाद्वारे आव्हान फेटाळले होते. या वादीत मुद्द्यावरची ही दुसरी फेरी आहे.

२. महाराष्ट्र राज्याचे हे अपील मुंबई येथील उच्च न्यायालयाच्या नागपूर येथील न्यायदानाच्या खंडपीठाच्या निर्णयाविरुद्ध आहे' १ (डब्ल्यू. पी. क्रमांक - ४९६८/२०१५ मध्ये दिनांक ०५.०५.२०१६,) ज्याद्वारे हायकोर्टाने प्रति हेक्टर १,००,०००/- रुपये प्रति हेक्टर वरून ५०,०००/- रुपये प्रति हेक्टर करण्यासाठी प्रतिवादीने दिलेले सिंचन पुनर्संचयित शुल्क कमी केले आहे. याचा परिणाम सिंचन पुनर्संचयित शुल्कासाठी प्रतिवादीचे एकूण दायित्व २३२.१८ कोटी रुपयांवरून ११६.०९ कोटी रुपयांपर्यंत कमी होण्याचा परिणाम आहे.

३. आमच्यासमोरचे प्रकरण सरकारी ठराव दिनांक ०१.०३.२००९ नुसार अपीलकर्त्याद्वारे 'सिंचन पुनर्संचयित शुल्क' आकारण्याशी संबंधित आहे. प्रतिवादी आणि अशाच प्रकारच्या इतर कंपन्या औद्योगिक हेतूसाठी पाणी परिपाठतात, जे अन्यथा शेतीच्या जमिनीच्या सिंचनासाठी राखीव असते. औद्योगिक कारणांसाठी पाण्याचा परिपाठ करणे हे सिंचनासाठी पाण्याची हानी म्हणून पाहिले जाते आणि त्याची भरपाई करण्यासाठी, अपीलकर्त्याद्वारे उक्त शुल्क आकारले जाते आणि गोळा केले जाते. औद्योगिक परिपाठासाठी पाणी वळवल्यामुळे सिंचनापासून वंचित राहिलेल्या एकूण हेक्टरची संख्या लक्षात घेऊन हे शुल्क आकारले जाते.

४. अपीलकर्त्याने आकारलेला दुसरा खर्च म्हणजे 'भांडवली खर्च व्यय'. हा खर्च धरणांच्या बांधकाम आणि देखभालीसाठी वापरला जातो. हे शुल्क भरणे ऐच्छिक आहे.

त्यामुळे सध्याच्या प्रकरणात, आम्ही 'भांडवली खर्च व्यय' आकारण्याशी आणि देण्याशी संबंधित नाही.

तथ्ये:

५. २१.०२.२००४, रोजी महाराष्ट्र राज्याच्या सिंचन विभागाने एक परिपत्रक जारी केले ज्यामध्ये असे नमूद करण्यात आले होते की जेव्हा पाणी बिगर सिंचन कारणांसाठी वळवले जाते तेव्हा असे पाणी वापरणारी संस्था सिंचन पुनर्संचयित शुल्क म्हणून प्रति हेक्टर ५०,०००/- रुपये देईल. संबंधित उद्योग आणि सरकार यांच्यात करार झाल्याशिवाय कोणतेही पाणी वळवले जाणार नाही, असे परिपत्रकात म्हटले आहे.

६. सोफिया पॉवर कंपनी लिमिटेड २ (यापुढे 'एस. पी. सी. एल.' म्हणून संदर्भित), येथे उत्तरवादी क्रमांक १ चा पूर्ववर्ती, २६४० मेगावॅटचा औष्णिक ऊर्जा प्रकल्प उभारण्याचा हेतू होता, औष्णिक ऊर्जा प्रकल्प सुरळीत चालवण्यासाठी दररोज २४० दशलक्ष लिटर पाण्याच्या उपलब्धतेची पुष्टी करण्यासाठी एस. पी. सी. एल. ने महाराष्ट्र औद्योगिक विकास महामंडळाला २१.०२.२००४ दिनांकित पत्र पाठवले होते. एस. पी. सी. एल. ने केलेल्या अर्जाच्या अनुषंगाने, महाराष्ट्र राज्याने २१.०२.२००८ वर झालेल्या बैठकीत स्थापन केलेल्या उच्चस्तरीय समितीने एस. पी. सी. एल. द्वारे पाण्याच्या परिपाठासाठी ब तत्वतः मंजुरी दिली. ही तत्वतः मंजुरी एस. पी. सी. एल. च्या भांडवली योगदान आणि सिंचन पुनर्संचयित शुल्क भरण्याच्या अधीन होती. उच्चस्तरीय समितीने येथे अपीलकर्त्याला अंमलबजावणी संस्था म्हणून नियुक्त केले.

७. २५/०७/२००८, रोजी, विदर्भ पाटबंधारे विकास महामंडळाने एसपीसीएलच्या औष्णिक वीज प्रकल्पाला पाण्याच्या वापरासाठी अंतिम मान्यता दिली. एसपीसीएलने ५४९.९८ कोटी रुपये भरावेत ज्यामध्ये ३१७.८ कोटी रुपये भांडवली खर्च आणि २३२.१८ कोटी रुपये सिंचन पुनर्संचयित शुल्क म्हणून समाविष्ट आहेत. सिंचन दुरुस्ती शुल्क रु. एस. पी. सी. एल. च्या औष्णिक ऊर्जा प्रकल्पात पाणी वळवल्यामुळे सिंचनापासून वंचित राहिलेल्या हेक्टरची एकूण संख्या २३२१९ हेक्टर होती. याचा अर्थ असा होता की एस. पी. सी. एल. ला सिंचन पुनर्संचयित शुल्क म्हणून प्रति हेक्टर रु. १,००,००० देण्याचे निर्देश देण्यात आले होते, जे प्रति हेक्टर रुपये ५०,०००/- या प्रचलित दरापेक्षा जास्त होते. तथापि, १६.०८.२००८ वर, अपीलकर्त्याने एस.पी.सी. एल. ला सूचित केले की ते आवश्यक प्रमाणात पाणी राखून ठेवेल, जे एस. पी. सी. एल. ला रु. ५४९.९८ कोटी. त्या संदर्भात अपीलकर्त्याने २६.०९.२००८ वर मागणी करणे पत्र देखील जारी केले होते.

८. उल्लेखनीय म्हणजे, ०१.०३.२००९ रोजी, महाराष्ट्र सरकारच्या जलसंपदा विभागाने सिंचन पुनर्संचयित शुल्क रु. ५०,०००/- ते १,००,०००/- वरून प्रति हेक्टर वाढवले. हे परिपत्रक ०१.०४.२००९ पासून लागू झाले.

९.१. २५.०१.२०११ रोजी, उत्तरवादी क्रमांक १ ने प्रथमच मंत्री, जलसंपदा विभाग, महाराष्ट्र शासन, यांना पत्र जारी केले, रुपये आकारणीच्या हरकतीचे रुपये १,००,०००/- सिंचन पुनर्संचयित शुल्क म्हणून. इतर अनेक वीज उत्पादकांना भांडवली योगदान शुल्क

आणि सिंचन पुनर्संचयित शुल्क भरण्यापासून सूट देण्यात आली होती, त्यामुळे त्यांनाही उक्त शुल्क भरण्यापासून सूट दिली जाऊ शकते, असे मत होते. या विनंतीचा विचार प्रलंबित असताना, उत्तरवादी क्रमांक १ ने विनंती केली की दिनांक २१.०२.२००४ च्या परिपत्रकानुसार त्यांना पाण्याच्या पुरवठ्यासाठी करार करण्याची परवानगी दिली जाऊ शकते. करार केल्याशिवाय ते धरणातून पाणी काढू शकले नसते.

९.२. उत्तरवादी क्रमांक १ ने पुन्हा २५.०२.२०११ वर पत्र पाठवले, ज्यात असे म्हटले आहे की त्यांना पाच समान हप्त्यांमध्ये प्रति हेक्टर रुपये - ५०,०००/- दराने सिंचन पुनर्संचयित शुल्क भरण्याची परवानगी दिली जाऊ शकते, कारण जेव्हा तत्वतः वाटणी करण्यात आले होते आणि जेव्हा अंतिम मंजूरी देण्यात आली होती, तेव्हा सिंचन पुनर्संचयित शुल्काचा प्रचलित दर रुपये ५०,०००/- होता. उत्तरवादी क्रमांक १ ने पुन्हा याचिकाकर्त्याला ०१.०६.२०११ वर असेच पत्र पाठवले होते, ज्यामध्ये उपरोक्त विनंतीव्यतिरिक्त, उत्तरवादी क्रमांक १ ने देखील करार करण्यासाठी मुदतवाढ मागितली होती. प्रत्युत्तरादाखल, ०८.०६.२०११ या तारखेच्या पत्राद्वारे, अपीलकर्त्याने करार अंमलात आणण्यासाठी ३१.०५.२०१२ पर्यंत मुदतवाढ दिली. तथापि, अपीलकर्त्याने सिंचन पुनर्संचयित शुल्काच्या उत्तरवादी क्रमांक - १ अभित्यजन/वेतन कमी करणे यांनी केलेल्या इतर विनंतीवर कोणतीही वचनबद्धता दर्शवली नाही.

१०. सिंचन पुनर्संचयनाचा खर्च माफ करण्याच्या/कमी करण्याच्या विनंतीवर उत्तरवादी क्रमांक १ ला कोणतेही उत्तर न मिळाल्याने, त्याने १०.०५.२०१२ वर नवीन पत्रव्यवहार

पाठवून उक्त शुल्क कमी करण्याची मागणी केली आणि ते ५ समान हप्त्यांमध्ये भरण्याची परवानगी देखील मागितली.सिंचन पुनर्संचयित शुल्कात कोणतीही कपात केली जाणार नाही असे सांगून अपीलकर्त्याने १७.०५.२०१२ वर या विनंतीला प्रतिसाद दिला. म्हणजेच, हे शुल्क ५ समान हप्त्यांमध्ये भरण्याचा पर्याय देण्यात आला होता.

११. अखेरीस, २२.०५.२०१२ वर, अपीलकर्ता आणि उत्तरवादी क्रमांक १ यांनी पाणी पुरवठा करार केला.विशेष म्हणजे, या करारात असे नमूद केले आहे की उत्तरवादी क्रमांक १ रु. १,००,०००/- रुपये सिंचन पुनर्संचयित शुल्क म्हणून देईल.हा करार सिंचन पुनर्संचयित करण्यासाठी भरल्या जाणाऱ्या रकमेवर एकमत दर्शवितो.खरे तर, त्याच दिवशी, उत्तरवादी क्रमांक १ ने सिंचन पुनर्संचयित शुल्क प्रति हेक्टर रु . १,००,००० दराने ५ समान हप्त्यांमध्ये जमा करण्याचे वचन देखील दिले.

१२. पाणी पुरवठा करारावर स्वाक्षरी केल्यानंतर सहा महिन्यांनी, उत्तरवादी क्रमांक १ ने मुंबई उच्च न्यायालयासमोर १६.०८.२००८ च्या संप्रेषणाला आणि २६.०९.२००८ च्या मागणी पत्राला आव्हान देणारी रिट कार्यवाही सुरू केली.२२.११.२०१२ च्या तारखेच्या आदेशानुसार, मुंबई उच्च न्यायालयाच्या विभागीय खंडपीठाने, उत्तरवादी क्रमांक १ ने २२.०५.२०१२ च्या तारखेच्या करारावर स्वाक्षरी करून प्रति हेक्टर ₹ १,००,००० अ या दराने सिंचन पुनर्संचयित शुल्क भरण्याचे आपले दायित्व स्वीकारले होते या आधारावर पत्रव्यवहार रद्द करण्यास नकार दिला.उच्च न्यायालयाचे मत असे होते की ते असा कोणताही आदेश देऊ शकत नाहीत ज्यामुळे कराराचे पालन टाळता येईल. तथापि, उच्च

न्यायालयाने असे म्हटले आहे की सिंचन पुनर्संचयित शुल्क कमी करण्याच्या उत्तरवादी क्रमांक १ च्या याचिकेवर ८ आठवड्यांच्या कालावधीत निर्णय घेतला जाईल आणि जर त्याचा अनुकूल निर्णय घेतला गेला तर उत्तरवादी क्रमांक १ ला कायद्यात योग्य उपाययोजनांचा पाठपुरावा करण्यास-अग्रिम परतावा मिळविण्यासाठी किंवा भरलेल्या अतिरिक्त रकमेचे समायोजन करण्यासाठी मोकळीक असेल.

१३. उच्च न्यायालयाने दिलेल्या आदेशाचे पालन करत, महाराष्ट्र राज्याच्या जलसंपदा विभागाने सिंचन पुनर्संचयित शुल्क कमी करण्याच्या उत्तरवादी क्रमांक १ च्या विनंतीवर विचार केला आणि दिनांक २९.०१.२०१३ च्या आदेशाद्वारे ही विनंती फेटाळली. विभागाने दिलेले कारण असे होते की राज्याने कधीही कोणत्याही कपातीसाठी वचनबद्ध नव्हते आणि उत्तरवादी क्रमांक १ ने स्वतः दिनांकित २२.०५.२०१२ करारावर स्वाक्षरी केली होती, ज्यात रु. १,००,००० प्रति हेक्टर सिंचन पुनर्संचयित शुल्क म्हणून. त्यानंतर लगेचच, अपीलकर्त्याने मागणी करणे पत्रही जारी केले.

१४. त्याचे निवेदन फेटाळणे नाराज झालेल्या उत्तरवादी क्रमांक १ ने नागपूर येथील मुंबई उच्च न्यायालयासमोर दिनांक २९.०१.२०१३ च्या निर्णयाला आव्हान देणारी रिट याचिका दाखल केली. उच्च न्यायालयाने आक्षेपित आदेशाद्वारे रिटला परवानगी दिली आणि उत्तरवादी क्रमांक १ ला सिंचन पुनर्संचयित शुल्क रु. ५०, ००० प्रति हेक्टर. ज्या तारखेला उच्चाधिकार समितीने तत्वतः मंजूरी दिली होती त्या तारखेला प्रचलित असलेला दर, सिंचन पुनर्संचयित शुल्काचा खर्च निश्चित करेल, असे मत व्यक्त करून उच्च

न्यायालयाने हा निष्कर्ष काढला. उच्च न्यायालयाचे असे मत होते की, वापरलेल्या पाण्याचे एकूण प्रमाण आणि सिंचनासाठी झालेल्या एकूण हानिची गणना तत्त्वतः मंजूरी देण्याच्या तारखेस केली जात असल्याने, सिंचन पुनर्संचयित शुल्क नियंत्रित करणे त्या तारखेपर्यंत प्रचलित असलेल्या दरासाठी योग्य ठरेल.हा आदेश या न्यायालयासमोर आक्षेपित आहे.

पक्षांची निवेदने:

१५. अपीलकर्त्याची बाजू मांडणारे विद्वान वरिष्ठ वकील चंदर उदय सिंग यांनी असा युक्तिवाद केला की आक्षेपित आदेश हा अपीलकर्ता आणि उत्तरवादी क्रमांक १ यांच्यात झालेल्या दिनांकित करारानुसार आहे.सिंचन पुनर्संचयित शुल्क म्हणून रुपये १,००,००० स्वीकारल्यानंतर, उत्तरवादी क्रमांक १ याला आव्हान देण्यास पात्र नाही, हे त्याचे प्रकरण आहे.त्याच्या युक्तिवादाचा सार असा होता की करार पवित्र आहे आणि त्याचा आदर केला पाहिजे.

१६. उत्तरवादी क्रमांक १ ची बाजू मांडणारे विद्वान ज्येष्ठ वकील गोपाल जैन यांनी असा युक्तिवाद केला की-(i) हा उच्च-अधिकार असलेल्या समितीद्वारे तत्त्वतः मंजूरी देण्याच्या तारखेस प्रचलित असलेला दर आहे जो उत्तरवादी क्रमांक १ ला नियंत्रित करेल.हे त्याचे प्रकरण आहे की सिंचन पुनर्संचयित शुल्क थेट मंजूरी/मंजूरीच्या तारखेशी जोडलेले आहे आणि संबंधित तारखेला, दिनांक २१.०२.२००४ चे परिपत्रक लागू असल्याने, सिंचन पुनर्संचयित करण्यासाठी अपीलकर्त्याला प्रति हेक्टर फक्त ५०,००० रुपये आकारता

आले असते. शुल्क (ii) काही समान ठेवलेल्या कंपन्यांना दिलासा देण्यात आला जो उत्तरवादी क्रमांक १ होता शोधणे (iii) करारावर स्वाक्षरी केल्यानंतर उत्तरवादी क्रमांक १ ने दिलेले वचन बिनशर्त नव्हते. हे उपक्रम सिंचन पुनर्संचयित शुल्क कमी करण्यासाठी उत्तरवादी क्रमांक १ ने केलेल्या असंख्य निवेदनाच्या परिणामाच्या अधीन होते; (iv) सरकारी परिपत्रक दिनांक ०१.०३.२००९ संभाव्यपणे लागू होईल आणि चालू असलेल्या करारांना लागू होणार नाही. जैन यांनी असा युक्तिवाद केला की जर या परिपत्रकाचा पूर्वलक्षी प्रभाव दिला गेला तर ते निश्चितता कमी करेल.

विश्लेषण

१७. सध्याच्या प्रकरणात, अपीलकर्ता आणि उत्तरवादी क्रमांक १ यांनी २२.०५.२०१२ वर करार केला होता. या करारात स्पष्टपणे म्हटले आहे की उत्तरवादी क्रमांक १ रु. १,००,००० प्रति हेक्टर सिंचन पुनर्संचयित शुल्कासाठी. त्यामुळे, जेव्हा उत्तरवादी क्रमांक १ ने स्वतः त्यावर सहमती दर्शवली होती, तेव्हा त्याने रु. १,००,००० च्या शुल्काला आव्हान देणे योग्य नाही. खरे तर, त्याच दिवशी, उत्तरवादी क्रमांक १ ने देखील एक वचनपत्र जारी केले होते की ते एका विशिष्ट कालावधीत निर्धारित रक्कम देईल. आपण येथे नोंद घेऊ शकतो की अगदी सुरुवातीपासूनच, म्हणजे मंजूरीच्या आदेशात, मागणी करणे सूचना आणि त्याच्या सर्व पत्रांमध्ये, अपीलकर्त्याने रु. १,००,००० प्रति हेक्टर सिंचन पुनर्संचयित शुल्क म्हणून. हे सर्व संसूचना दिनांक २२.०५.२०१२ च्या करारामध्ये समाविष्ट केले आहे. त्यामुळे, आम्ही असे मानतो की करारावर स्वाक्षरी केल्याने आणि

हमीपत्र जारी केल्याने उत्तरवादी क्रमांक १ ला सिंचन पुनर्संचयित शुल्क म्हणून १,००,००० रुपयांच्या आकारणीला आव्हान देण्यापासून रोखले जाईल.

१८. एच. गोपाल जैन यांच्या युक्तिवादाने आम्ही प्रभावित नाही की तत्वतः मंजूरी देण्याच्या तारखेस प्रचलित असलेला दर उत्तरवादी क्रमांक १ ला नियंत्रित करेल. करारामध्ये प्रवेश करण्याच्या तारखेला पक्षांचे अधिकार आणि दायित्व स्पष्ट केली जातात, जी २२.०५.२०१२ आहे. त्यामुळे, २२.०५.२०१२ वर प्रचलित असलेला दर पक्षांवर नियंत्रण ठेवेल.

१९. विभेदक उपचारांच्या पैलूवर, उत्तरवादी क्रमांक १ ने आरोप केला आहे की इतर आठ कंपन्यांच्या तुलनेत भेदभाव केला गेला आहे. हा आरोप सरकारने फेटाळला आहे आणि त्यांनी या न्यायालयासमोर दाखल केलेल्या प्रत्युत्तरात आणि उच्च न्यायालयासमोर दाखल केलेल्या प्रतिवादात आणि प्रत्युत्तरादाखलही हा पैलू स्पष्ट केला आहे. या नोंदींचा संदर्भ देऊन, आम्ही नोंदवले आहे की किमान चार बीज उत्पादकांच्या बाबतीत, त्यांच्या बाजूने दिलेली तत्वतः मंजूरी स्वतः रद्द करण्यात आली आहे कारण ते अपीलकर्त्यांशी केलेला करार अंमलात आणण्यात अयशस्वी ठरले होते. केंद्र सरकारच्या एका उपक्रमाला सूट देण्यात आली होती, कारण या कंपनीने उत्पादित केलेली बीज सार्वजनिक फायद्यासाठी वापरली जाणार होती. २२.०९.२००८ रोजी करार झाल्यापासून एका कंपनीकडून ५०,०००/- रुपये आकारण्यात आले. आणि त्या तारखेला प्रचलित दर रुपये ५०,०००/- प्रति हेक्टर होता. पुढे, आणखी एका बीज उत्पादकाला सूट देण्यात आली

कारण पाणी वळवल्यामुळे सिंचन क्षमतेचे कोणतेही नुकसान झाले नाही. आणखी एका कंपनीकडून रु.५०,००० प्रति हेक्टर, कारण त्या कंपनीच्या बाजूने वळवले जाणारे पाणी किमान होते आणि सर्वात महत्वाचे म्हणजे, ते विशिष्ट क्षेत्र पाण्याची कमतरता असलेले क्षेत्र नव्हते.त्या तुलनेत, उत्तरवादी क्रमांक १ पाण्याची कमतरता असलेल्या भागातून जास्त प्रमाणात पाणी काढत आहे.हे वाजवी आणि पुरेसे स्पष्टीकरण आहे.

२०. उच्च न्यायालयाने स्वीकारलेल्या दृष्टिकोनाबद्दल आम्ही समाधानी नाही, जेव्हा उत्तरवादी क्रमांक १ ने स्वतः जाणूनबुजून आणि जाणूनबुजून कायदेशीर आणि व्यावसायिक परिणामांची पूर्णपणे जाणीव ठेवून करार केला आहे. खरे तर, या रिट याचिकेत दावा केलेला दिलासा रिट याचिकेतील प्रार्थनेसारखाच आहे, ज्याचा निकाल २२.११.२०१२ वर लावण्यात आला होता. त्या कार्यवाहीतही, उत्तरवादी क्रमांक १ ने अशाच प्रकारचे युक्तिवाद केले होते. राज्याने त्यांना असा युक्तिवाद करून प्रत्युत्तर दिले की पक्षांमध्ये एक करार अस्तित्वात आहे ज्यामध्ये रु. १,००,००० सिंचन पुनर्संचयित शुल्क म्हणून आणि या करारानुसार, उत्तरवादी क्रमांक १ ने एक प्रतिज्ञापत्र देखील जारी केले होते. युक्तिवादांची दखल घेतल्यानंतर उच्च न्यायालयाने पुढीलप्रमाणे निकाल दिला:

"५. न्यायालयासमोरील रेकॉर्ड हे सूचित करेल की कराराच्या

अंमलबजावणीपूर्वी याचिकाकर्त्याने १२ मे २०१० च्या पत्राद्वारे

स्वीकार केला होता कि रु. २३२.१८ कोटी. ची रक्कम पाच

हप्त्यांमध्ये भरण्याची जबाबदारी घेतली होती. तथापि, सिंचन पुनर्संचयित शुल्क प्रति हेक्टर १ लाख रुपयांऐवजी प्रति हेक्टर ५०,०००/- रुपये आकारण्यासाठी सरकारकडे निवेदन सादर करण्यात आले असल्याने याचिकाकर्त्यांनी खालीलप्रमाणे नमूद केले:

"राज्य सरकारकडे प्रलंबित असलेल्या प्रतिनिधीत्वामध्ये दिलेल्या आय.पी.एल. च्या अधिकारावर पूर्वग्रह न ठेवता, वरील २ ए आणि २ बी) मध्ये नमूद केलेल्या अटीवर आय. पी. एल. ३१ मे २०१२ पूर्वी करार अंमलात आणण्यास तयार असेल याची पुष्टी केली जाते.तथापि, आम्ही हे स्पष्ट करू इच्छितो की १ वर आमच्या प्रतिनिधीत्वाचा निर्णय आमच्या बाजूने झाल्यास, सिंचन पुनर्संचयित शुल्कासाठी देय असलेली रक्कम त्यानुसार कमी केली जाईल आणि आम्ही दिलेल्या/देय हप्त्यांमध्ये योग्य प्रकारे समायोजन/सुधारणा केली जाईल.

६. त्यानंतर अंमलात आणलेल्या करारात असा विचार करण्यात आला आहे की याचिकाकर्ते सिंचन पुनर्संचयित शुल्क रु. १ लाख रुपये प्रति हेक्टर व्याजासह सरकारला आणि सिंचन पुनर्संचयित शुल्क कमी करण्यासाठी २५ जानेवारी २०११ रोजी सादर केलेल्या निवेदनावर सरकारचा निर्णय पक्षांना बंधनकारक असेल.याचिकाकर्त्यांनी २५

जानेवारी २०११ च्या निवेदनाव्यतिरिक्त, त्यानंतरच्या निवेदनाचा पाठपुरावा केला आहे, जे अद्याप प्रलंबित आहेत, ज्यापैकी एक ३० जून २०११ चे निवेदन आहे (निशाणी "I"). २१ नोव्हेंबर २०१२ रोजी देय असलेल्या दुसऱ्या हप्त्याच्या देय मुदतीच्या शेवटी याचिकाकर्त्यांनी ही कार्यवाही आभासी पद्धतीने पुढे ढकलली आहे. जर ही याचिका नजीकच्या मुदतीच्या खूप आधी दाखल करायची असती, तर दुसऱ्या हप्त्यासाठी ची मुदत जवळ येण्यापूर्वीच निवेदनाचा निपटारा करण्यासाठी निर्देश जारी केले जाऊ शकले असते.या परिस्थितीत आणि विशेषतः कंत्राटी क्षेत्रात जेथे पक्ष २२ मे २०१२ रोजीच्या कराराद्वारे शासित आहेत, ज्याच्या समर्थनार्थ याचिकाकर्त्यांनी प्रतिज्ञापत्र देखील दिले आहे, तेथे न्यायालयाला असा कोणताही आदेश पारित करणे शक्य होणार नाही ज्यामुळे कराराचे पालन करणे टाळले जाईल.

उच्च न्यायालयाने केवळ संबंधित प्राधिकरणाला उत्तरवादी क्रमांक १ ने केलेल्या निवेदनावर आठ आठवड्यांच्या कालावधीत निर्णय घेण्याचे निर्देश दिले आणि जर तो उत्तरवादी क्रमांक १ च्या बाजूने निर्णय घेण्यात आला तर उत्तरवादी क्रमांक १ अग्रिम परतावा मिळवण्यासाठी कायद्याने अशा उपाययोजना करू शकतो.हे स्पष्ट आहे की उच्च न्यायालयाने दुसरा हप्ता भरण्यास स्थगिती देण्यास टाळाटाळ केली.उच्च न्यायालयाच्या निर्देशानुसार सरकारने या प्रकरणाचा विचार केला आणि २९.०१.२०१३ वरील निवेदन फेटाळले.या प्रकरणाच्या त्या दृष्टिकोनातून, आमचे असे मत आहे की उच्च न्यायालयाने नवीन रिट याचिकेवर सुनावणी करताना चूक केली, ज्याने प्रभावीपणे मागील

याचिकेप्रमाणेच दिलासा दिला.उच्च न्यायालयाने केवळ रिट याचिकेवर सुनावणी करूनच नव्हे, तर कराराबाबतचे आपले मत बदलण्यातही चूक केली.

२१. वर नमूद केल्याप्रमाणे, सिंचन पुनर्स्थापना शुल्क उत्तरवादी क्रमांक १ द्वारे पाच हप्त्यांमध्ये भरायचे होते.

अनु.क्र.	देय तारीख	रक्कम
पहिला हप्ता	२२.०५.२०१२	रु. ४६,४३,८०,०००
दुसरा हप्ता	२१.११.२०१२	रु. ६०,१३,४४,७२५
तिसरा हप्ता	२१.०५.२०१३	रु. ५६,७०,९८,१७५
चौथा हप्ता	२१.११.२०१३	रु. ५३,२८,५१,६२५
पाचवा हप्ता	२१.०५.२०१४	रु. ४९,८५,३५,०७५

उत्तरवादी क्रमांक १ ने जारी केलेल्या २२.०५.२०१२ तारखेच्या प्रतिज्ञापत्राच्या कलम ४ मध्ये असे म्हटले आहे की जर पैसे भरण्यास विलंब झाला तर २३ टक्के प्रति वर्ष दंडात्मक व्याज आकारले जाईल.आमच्यासमोर असलेल्या नोंदी सूचित करतात की केवळ दोन हप्ते दिले गेले आहेत.म्हणून, आम्ही निर्देश देतो की सिंचन पुनर्संचयित शुल्कासाठी देय आणि देय असलेली शिल्लक रक्कम उत्तरवादी क्रमांक १ द्वारे ३०.०६.२०२३ वर किंवा त्यापूर्वी दिली जाईल.याव्यतिरिक्त, हप्ते/भरणा कमी

होण्याच्या तारखेपासून आक्षेपित आदेशाच्या तारखेपर्यंत म्हणजे ०५.०५.२०१६ पर्यंत १२ टक्के दराने व्याज देय असेल.

२२. शेवटी, आम्ही एस. एल. पी. (सी) क्रमांक - २८१६१/२०१६ मधून उद्भवलेल्या दिवाणी अपील क्रमांक - ८५५०/२०२२ ला अनुमती देतो आणि ०५.०५.२०१६ रोजी नागपूर येथील उच्च न्यायालयाच्या मुंबई न्यायलयाने पारित केलेला डब्ल्यू.पी. ४९६८/२०१५ आक्षेपित अंतिम निर्णय आणि आदेश बाजूला ठेवला जातो.

२३. पक्ष त्यांचा स्वतःचा खर्च उचलतील.

अपीलाला मान्यता देण्यात आली.

अस्वीकरण

प्रस्तुत न्यायनिर्णयाच्या मराठी भाषेतील या अनुवादाचा वापर हा पक्षकारास त्याच्या/ तिच्या मातृभाषेमध्ये त्याचा अर्थ समजून घेण्यापुरताच मर्यादित राहील आणि त्याचा इतर कोणत्याही कारणाकरता वापर करता येणार नाही तसेच इंग्रजी भाषेतील न्यायनिर्णय हाच सर्व व्यावहारिक आणि कार्यालयीन वापराकरिता विश्वसनीय असेल आणि तोच त्यातील आदेशाच्या निष्पादन आणि अंमलबजावणी करता वैध मानला जाईल.
